

NOVI STAVOVI KATOLIČKE CRKVE U ODNOSU CRKVE I DRŽAVE

Bono Zvonimir Šagi
Kapucinski samostan, Varaždin

UDK 261.7
322
Pregledni rad

Primljeno: 16. 6. 1995.

Kao ishodište današnjih stavova Katoličke crkve u odnosu na državu, autor označuje tri teološke spoznaje koje su najviše došle do svog izraza u učenju Drugog vatikanskog koncila: priznanje religijskog pluralizma u društvu, afirmativni stav prema vjerskoj slobodi u svakom društvu, autonomija vremenitih stvarnosti, društva u odnosu na religiju i Crkvu. Slijedom tih spoznaja razvija se nova praksa koja nije u svim krajevima svijeta sasvim jednaka, pa je za cjelovito razumijevanje potrebno voditi računa i o kulturno-historijskim prilikama. Razlike se najviše očituju u shvaćanju katolištva, koliko je ono "živo" u kulturi, narodnoj tradiciji. Treba razlikovati osobnu vjeru od vjere prisutne u kulturi. Važno je voditi računa o stupnju sekularizacije kršćanske kulture koja je u sebi zadržala i kršćanske religiozne elemente, ali bez pravog osobnog odnosa prema Bogu. To je stanje takvo da nužno traži dijalog kao ključ odnosa. U svezi s tim autor nastoji jasnije opisati pojam laičnosti (laiciteta) i laičke države kao pozitivnih vrijednosti i zaključuje da u zemlji različitih vjeroispovijesti i svjetonazora laicitet, shvaćen kao svjetovnost koja djeluje po svojoj vlastitoj zakonitosti i finalitetu, postaje jamac slobodnog društvenog života, pa i slobodnog življenja religije. Po katoličkom shvaćanju, više nije moguća nikakva konfesionalna država, niti državna religija (Crkva). To znači da i ondje gdje bi katoličanstvo bilo dominantno u sociokulturnom smislu, treba razlikovati društveno od religioznog, nadležnost države od nadležnosti Crkve. Autor navodi i najvažnija osnovna kršćanska načela kojih se Katolička crkva drži u uređivanju odnosa Crkve i države.

Ne ulazeći u povijest sazrijevanja teoloških promišljanja i razvitka prakse odnosa Crkve i države, pokušat ću dati kratak prikaz stavova koji sada obilježavaju odnose Crkve prema državi i društvu.

1. Ishodišta su u II. vatikanskom koncilu

Drugi vatikanski koncil (1962.-1965.) ključ je za razumijevanje novih stavova. Tri su važna ishodišta iz kojih polazi koncilsko i svako daljnje katoličko razmišljanje o odnosu Crkve i države: *priznanje religijskog pluralizma u društvu; afirmativni stav prema vjerskoj slobodi u svakom društvu; autonomija vremenitih stvarnosti*¹, *društva u odnosu na religiju i Crkvu*. Ključno je u tome priznavanje vjerske slobode koju Koncil izvodi iz dostojanstva ljudske osobe i motivira je samom srži kršćanske misli, temeljene na Bibliji i Evanđelju Isusa Krista (usp. GS, 12;16;17; i DH)² te je oslanja na ljudsku savjest koja je ispred svake ljudske vlasti. "Takva se sloboda sastoji u tome što svi ljudi moraju biti slobodni od pritisaka bilo pojedinaca bilo društvenih skupina ili bilo koje ljudske vlasti, i to tako da u vjerskoj stvari nitko ne bude primoravan da radi protiv svoje savjesti ni sprečavan da radi po svojoj savjesti, privatno i javno, bilo sam bilo udružen s drugima, unutar dužnih granica... pravo na vjesku slobodu ima uistinu svoj temelj u samom dostojanstvu ljudske osobe" (DH, 2). Govor o dostojanstvu ljudske osobe i o slobodi toliko je istaknuo vrijednost slobode da se jednostavno više ne može biti katolik i gajiti neku isključivost ili netolerantnost. Tolerancija prema različitim vjerama time je postala opći stav Crkve i svega kršćanstva. Isto je tako spoznajom i priznanjem autonomije vremenitih stvarnosti (GS, 36) konačno definitivno utvrđeno razlikovanje nadležnosti crkvene i svjetovne vlasti (GS, 76), što postaje polazište za svaku pravu analizu i Crkve i države prema društvu u odnosu na ljudske osobe i njihovu društvenost.

Poslije Koncila razvija se nova praksa, koja nije u svim krajevima svijeta sasvim jednaka, pa je za cjelovito razumijevanje potrebno voditi računa i o kulturno-historijskim prilikama. Razlike se najviše očituju u shvaćanju katoličanstva (katolištva)³ i njegove ukorijenjenosti u pojedinim zemljama – koliko je katoličanstvo dominirajući čimbenik u kojoj zemlji.

Može se reći da u današnjem svijetu jedva da postoji koja zemlja koja bi bila religiozno homogena, ali postoje zemlje u kojima je pojedina religija dominantna.

1

Romano Guardini o tome kaže: "Jedna od najdubljih crta pravog religioznog duha je u tome da priznaje naravnim stvarima i vrednotama njihovu relativnu autonomiju, a da ih ne reducira na njihov neposredni odnos prema religiji" (citat u: Franc Rode, Bog v evropski zavesti u zborniku *Europa na razpotjtu*, Ljubljana, 1994. str. 142). Usp. u koncilskoj pastoralnoj konstituciji *Gadium et spes* (GS) br. 36.

2

Dokumenti II. vat. koncila, *Crkva u suvremenom svijetu* (GS); *Dignitatis humanae* (DH)

3

Taj izraz "katolištvo-katoličanstvo" upotrebljavam ovdje kao oznaku onoga sociološko-kulturnog elementa koji ne mora uvijek biti identičan s katoličkom vjerom ili barem ne u čistom obliku.

S tim se u svezi zaoštava pitanje pojedinih religioznih elemenata kao sastavnica u identitetu pojedine nacije. Jednostavno, nije moguće apstraktno, na jednak način, koncipirati odnose pojedine institucionalizirane religije i države, jer je različit položaj pojedinog religioznog sustava u samom društvu. Sve religije ne shvaćaju jednako odnos prema društvu, državi i njezinim institucijama. U svim društvima postoje većinske i manjinske vjerske zajednice koje su, svaka na svoj način, u društvenoj interakciji. Katolička Crkva, dakako, ima svoje jedinstvene načelne stavove, ali se ipak pita koliko u nekom društvu prevladavaju katolički elementi. U tom smislu treba razlikovati osobnu vjeru od vjere prisutne u kulturi. Ako moderno društvo znači pluralizam pogleda na stvarnost, pluralizam životnih stilova, vrijednosti, vjerovanja... kršćani se više-manje stalno moraju prilagođavati toj situaciji pa se, prema tome, više ne može razvijati ona kršćanska duhovnost koja je bila svojstvena tradicionalnom društvu, mnogo uniformnijem sa socijalnog i kulturnog gledišta. Treba uzimati u obzir sekularizaciju kršćanske kulture, koja je u sebi zadržala i kršćanske religiozne elemente, ali bez pravog osobnog odnosa prema Bogu. To je stanje takvo da nužno traži dijalog kao ključ odnosa. Zato je koncilski *aggiornamento* proces kojim se neprestano usavršavaju i stvaraju novi odnosi.

2. Laičnost države i društva

S ovih polazišta potrebno je da kršćanin u drukčijem svijetlu počne gledati na laičnost države i društva. Treba se osloboditi povijesnih opterećenja vezanih uz te pojmove. Danas možemo teološki o tome govoriti s pozitivnim predznakom. Pod pojmom laičnosti prvotno mislimo spomenuti autonomiju ovozemnih stvarnosti, što podrazumijeva, po učenju Drugog vatikanskog koncila, "da stvorene stvari pa i sama društva imaju vlastite zakone i vrijednosti koje čovjek mora pomalo otkrivati, primjenjivati i sređivati" (GS, 36). Novi laicitet (laičnost) u odnosu Crkva-država, ideologija – društvo, morao bi zamijeniti onaj laicizam koji je od prošlog stoljeća bio u znaku ne samo antiklerikalizma nego i antiteizma i borbe protiv svega što je religiozno, ili pak u znaku potpunog indiferentizma, kao da religioznost nije za društvo nikakva vrijednost. Morao bi se očitovati u autonomnoj društvenoj funkciji svih činitelja, počevši od građana pojedinaca do društvenih skupina i organizacija. U zemlji različitih vjeroispovijesti i svjetonazora laicitet, shvaćen kao svjetovnost koja djeluje po svojoj vlastitoj zakonitosti i finalitetu, postaje jamac slobodnog društvenog života, pa i slobodnog življenja religije.

Religija se shvaća kao normalna društvena činjenica koja vrši sebi primjeren utjecaj na ukupna društvena kretanja, napose u području morala. Pravna država u tako shvaćenoj autonomiji, ljudskim i građanskim slobodama i pravima, mora omogućiti svojim autoritetom funkcioniranje svakog društvenog subjekta prema njegovu vlastitu identitetu. Država ne može propisati "istinu" ni etiku da bi zamijenila osobnu savjest svojih građana.⁴

Laičnost države i društva, koja se do najnovijeg vremena potvrđivala ne samo odvojenošću Crkve i države, crkvenih i državnih institucija, nego i naglašenom indiferentnošću ili čak isključivošću prema religioznim vrijednostima u uređivanju društvenih odnosa, u ovim aktualnim procesima doživljava svoju transformaciju. Religije i religiozne vrijednosti uzimaju se kao pozitivne danosti u izgradnji istinski slobodnog društva ljudskih osoba, gdje dostojanstvo i vrijednost osobe odnosi prevagu u odnosu na bilo koju vrstu kolektiviteta. Laičnost nije u protivljenju religiji, religijskim zajednicama ili u potiskivanju religioznih vrednota iz društva i društvene javnosti, nego u pravilnom razlikovanju ovozemnog i transcendentnog reda. Odvojenost Crkve i države u tom sklopu ima i teološko značenje. "Laičnost je priznanje nekompetentnosti države na području vrednota... Laička država poštuje Crkve i ne tjera religiju u privatno područje, jer i ona ima potrebu da Crkva duhovno napaja svekoliko javno područje".⁵ Laičnost je i sastavnica pravilno oblikovane kršćanske duhovnosti, ali sama laičnost nije dovoljna da utemelji etičko ponašanje. Sama laičnost ne može nikome dati potpunu motivaciju za život. Kršćanin istodobno živi i naravnu i nadnaravnu dimenziju.

Religiozne vrednote obogaćuju nacionalnu tradiciju, ali je svojom univerzalnošću ujedno i relativiziraju; dakako, ako religiozno nije reducirano na nacionalno.

Potrebno je zato težiti za novom laičnošću, koja ne bi bila niti u znaku protiv niti u znaku indiferentnosti ili svojevrsnog javnog prezira prema svemu što sačinjava duhovnost religioznih osoba, ali koja bi dovoljno uvažavala autonomiju svjetovnog.⁶ Što se Crkve tiče, ona i sama mora postati svjesnija svoje laičnosti, tj. svjetovne dimenzije. U našim prilikama ona mora naći način i mjeru svog društvenog utjecaja u uvjetima koji sada više nisu crno-bijelo jasni. Kršćani-laici moraju postati svijesni svoje svjetovne uloge, koja im je do sada, zbog totalitarnog protuvjerskog režima, bila nedostupna.⁷

U skladu s ovim razmišljanjem treba reći da po katoličkom shvaćanju više nije moguća nikakva konfesionalna država, niti državna religija (Crkva). To znači da

4

Vidi: B. Z. Šagi, *Prema novom laicitetu* – KANA 6/1989.

5

Usp. Paul kard. Poupard, Laičnost i etika u: *Svesci* 70-71/1991. str. 78-79

6

Vidi: Drago Ocvirk: Od negativne laičnosti k pozitivni u: *Bogoslovni vestnik* 3/1990. Ljubljana, str. 293-298.

7

Dio moga članka u: KANA 5/90: *Vjernik poslije izbora*

i ondje gdje bi katoličanstvo bilo dominantno u socio-kulturnom smislu, treba razlikovati društveno od religioznog, nadležnost države od nadležnosti Crkve.

3. Osnovna načela

Uzevši sve ovo u obzir, a posebno temeljno razlikovanje duhovne i vremenite vlasti, koje se u kršćanstvu nikad ne smiju poistovjećivati, možemo reći da se danas odnosi Crkve i države uređuju po ovim glavnim načelima.⁸

a) *Prvenstvo duhovnoga nad vremenitim*, što se odnosi najprije na Crkvu i ne znači da se ravna po sakralnom mentalitetu nekadašnjeg katoličanstva, da bi se zaniijekala vrijednost svjetovnog ili autonomija i demokratska procedura vršenja vremenite vlasti, nego samo to da vlast također mora poštivati opći moral za zajedničko dobro. Prvenstvo duhovnog nad vremenitim znači samo to da se Crkva u prvom redu posvećuje svom vlastitom poslanju svjedočenja riječi Božje i odgoja savjesti, ali i u vremenitu redu. Koncil to ovako opisuje u svojoj pastoralnoj konstituciji: "... pravo je da Crkva uvijek i svagdje s istinskom slobodom propovijeda vjeru, naučava svoj socijalni nauk, da nesmetano obavlja svoju službu među ljudima te da izriče moralni sud, pa i o stvarima koje se odnose na politički poredak, kada to traže temeljna prava ljudske osobe ili spas duša upotrebljavajući sva i samo takva sredstva koja su u skladu s Evandeljem i s dobrom sviju, već prema različitosti vremena i situacije" (GS 76).

b) *Autonomija političke vlasti*. To proizlazi iz svega već rečenog. Što se tiče kršćana, oni nastoje "otkriti vlastitu konzistenciju" koji posjeduju od Boga stvorene stvari, njihovu "istinu, vrsnost, vlastite zakone i ustrojstvo" (usp. GS 36). Ta je pak autonomija relativna, podrazumijeva da i te stvorene stvari u konačnici ovise o Bogu. S tim poimanjem autonomije političke vlasti u svezi je i autonomija društva i kulture, po čemu se kršćanstvo razlikuje od drugih religija. Postoje, naime, dva konstantna uzorka: da religija stvara profanu kulturu (budizam, islam), pa samosvojna profana kultura zapravo ne postoji; i kršćanstvo, koje priznaje autonomiju kulture, ali se inkulturira, pa pridonosi kulturi. U kulturi europskog modernizma bio se očitovao pokušaj da profana kultura osvoji (posvjetovni) i stvarno uništi religiju (što se pokušalo u komunizmu ili rigidnom liberalizmu...). Kršćanstvo jednako otklanja i stajalište da se kultura sakralizira i stajalište da se iz nje posve istisnu religiozni elementi ili pak da se tim elementima oduzme stvaran religiozni duh (da se folkloriziraju). "Ta autonomija zemaljskih stvarnosti moguća je i stvarno postoji samo u europskoj, s kršćanstvom prožetoj civilizaciji".⁹

8

Prema: R. Coste, *Le Communautés politique*, Desclée. Paris, 1967. – rukopis prijevoda M. Kovačevića (u tisku kod KS-a Zagreb, 1995), str. 202.

c) *Slobodna Crkva u svakom društvu.* Može se kazati da Crkva od apostolskih vremena zahtijeva u svakom društvu slobodu za svoje poslanje, koje je prije svega duhovno. To je jasno izraženo u Deklaraciji o vjerskoj slobodi II. vaticanskog koncila: "U ljudskom društvu i pred svakom javnom vlašću Crkva zahtijeva pravo na slobodu, kao duhovna vlast, ustanovljena od Gospodina Krista, i ona ima po božanskoj zapovijedi dužnost da ide po svem svijetu i da propovijeda Evanđelje... Crkva jednako zahtijeva slobodu jer je i ona udruženje ljudi koji imaju pravo živjeti u građanskom društvu prema propisima kršćanske vjere" (DH, 13).

d) *Lojalnost i suradnja prema državi.* Država i Crkva su svaka na svom području neovisne jedna o drugoj, ali jer se djelovanje jedne i druge odnosi na iste ljude, nužno su povezane na suradnju (usp. GS, 76). Crkva će uvijek surađivati s državom za opće dobro ljudi. No, budući da se čovjekov život ne iscrpljuje u vremenitu redu, Crkva (tu se misli u prvom redu na hijerarhiju koja govori u ime cijele Crkve kao zajednice) neće uvijek u ime svoje lojalnosti i suradnje odobriti ponašanje države, osobito kad se krše ljudska prava. Razumije se, u tome će uvijek biti vođena konkretnom razboritošću kako bi se katkad izbjegla veća zla, zbog njezinih istupa.

e) *Ne poistovjećuje se ni s kojim političkim oblikom vladavine,* da bi ga smatrala svojim, niti s *bilo kojom nacijom*, ali zna da čovjeka potpunije shvaćamo kroz pripadnost naciji, kulturi, pa se zato zalaže za afirmaciju svake pojedine nacije. Ipak, pripadnost naciji relativizira svojom univerzalnošću, tako da time ne umanjuje prava pojedinih nacija na puni iskaz vlastitog identiteta.¹⁰ "Prirodno je", kaže Ivan Pavao II., "da nacija ne bude jedina zajednica, pa ipak je ona posebna zajednica, možda najintimnije povezana s obitelji, koja je najvažnija za duhovnu povijest čovjeka".¹¹

Vodeći se ovim načelima, Crkva djeluje i na općoj i na mjesnoj razini. Te dvije razine su vrlo važne da bi se mogla razumjeti raznolikost njezinih odnosa prema državama. Na općem planu djeluje preko svoje diplomacije, koja želi biti posve vjerskog karaktera, u skladu s ovim načelima; Crkva sklapa posebne sporazume s pojedinim državama (konkordati i dr.) i mjesne se hijerarhije sporazumijevaju sa svojim državama.

9

Franc Rode, Bog v evropski zavesti u zborniku *Europa na razpotju*, Ljubljana, 1994. str. 141.

10

Usp. III. Sinoda biskupa *Pravda u svijetu*, KSDok. 35, Zagreb, 1972. str.

11

Ivan Pavao II., iz homilije na Trgu pobjede u Varšavi, 2. VI. 1979.

4. Kršćani u društvu

Kao zaključak recimo da kršćani u svakom ljudskom društvu djeluju na dva plana: crkvenom (duhovnom) i svjetovnom. Na prvom djeluju kao kršćani s kršćanima pod vodstvom hijerarhije, na drugom kao građani s građanima, ali kršćanski. Na tom drugom planu djeluju prema svojoj vlastitoj odgovornosti. Kad kažemo da na svjetovnom (vremenitom) planu djeluju kršćanski, onda kažemo da djeluju u slobodi po kršćanskoj savjesti. Time unose kršćanski duh u vremeniti red i obnavljaju ga po Božjim zakonima (usp. AA, 2; 7).

U pluralnom, demokratskom i otvorenom društvu pozvani su na suradnju za opće dobro sa svim ljudima: religioznima, pripadnicima drugih vjera i nereligioznima. Što se politike tiče, i kad se neka politička opcija nazove kršćanskim imenom, to je isključivo akcija kršćana kao građana, prema njihovoj samostalnoj građanskoj odgovornosti, i ima samo toliko kršćanski smisao koliko se nadahnjuje stvarnim kršćanskim etičkim načelima.

Prema tome, kao što nema u katoličkom smislu konfesionalne države, tako nema u istom smislu ni konfesionalne političke stranke koja bi se mogla poistovjetiti s katoličanstvom. Zato Crkva ne može izravno patrocinirati ili pomagati nijednu političku stranku. Zbog toga Zakonik kanonskog prava (k. 287, § 2) ne dozvoljava svećenicima da budu aktivni članovi političkih stranaka.

NEW ATTITUDES OF THE CATHOLIC CHURCH IN THE RELATIONSHIP BETWEEN CHURCH AND STATE

Bono Zvonimir Šagi

The Capuchin Monastery, Varaždin

As the origins of today's attitudes of the Catholic Church towards the state, the author designates three theological notions that were expressed most clearly in the teachings of the Second Vatican Council: recognition of religious pluralism in society, affirmative attitude towards religious freedom in every society, autonomy of temporal realities, societies with regard to religion and the Church. The result of these teachings was a new practice which was not quite the same in all parts of the world. Therefore, in order to fully comprehend this practice, one must also take into account the cultural and historical circumstances. The differences can best be observed in the understanding of Catholicism, how "alive" it is in the culture, tradition of a nation. One must distinguish between personal faith from the faith existent in culture. It is important to bear in mind the degree of secularization of Christian culture which has retained within it Christian religious elements, but without a true personal relation towards God. The situation is such that dialogue has become the necessary key to this relationship. With regard to that, the author attempts to describe more clearly the concept of laicism and the lay state as positive values and concludes that in a country with different confessions and views upon life, laicism, understood as secularity acting by its own laws and finality, becomes the guarantee of free social life, and thus of the free life of religion. According to the Catholic learning, a confessional state is no longer possible, and neither is a state religion (Church). This means that even where Catholicism would be dominant in a socio-cultural way, the societal should be discerned from the religious, the authority of the state from the authority of the Church. The author also states the most important Christian principles the Catholic Church abides by in regulating the relationship between the Church and state.

NEUE STANDPUNKTE DER KATHOLISCHEN KIRCHE ZUM VERHÄLTNIS VON KIRCHE UND STAAT

Bono Zvonimir Šagi
Kapuzinerkloster, Varaždin

Der Verfasser führt drei theologische Einsichten an, die in den Lehrsätzen des 2. Vatikanischen Konzils am meisten zum Ausdruck gekommen sind und die den Ausgangspunkt für die heutigen Einstellungen der katholischen Kirche zum Verhältnis von Kirche und Staat darstellen: Anerkennung des religiösen Pluralismus in der Gesellschaft, affirmative Einstellung zur Glaubensfreiheit in jeder Gesellschaft, Autonomie der zeitlichen Realitäten und der Gesellschaft im Verhältnis zu Religion und Kirche. Als Folge dieser Einsichten entwickelt sich eine neue Praxis, die jedoch in den verschiedenen Teilen der Welt nicht ganz identisch verläuft, so daß für ein umfassendes Verständnis auch die jeweiligen kulturell-historischen Gegebenheiten in Betracht gezogen werden müssen. Die Unterschiede betreffen zumeist die jeweilige Auffassung des Katholizismus und die Intensität, in der dieser in Kultur und Volkstradition "lebendig" ist. Es muß zwischen persönlichem und dem in der Kultur gegenwärtigen Glauben unterschieden werden. Wichtig ist, sich des Grads der Säkularisierung, die auch christlich-religiöse Elemente barg, ohne jedoch einen wahrhaft persönlichen Bezug zu Gott herzustellen, bewußt zu bleiben. Dies ist ein Zustand, der notwendigerweise einen Dialog als Schlüssel der Beziehung erforderlich macht. In Verbindung damit versucht der Autor, den Begriff des Laientums (Laizität) und des laizistischen Staates als positive Werte klarer zu umreißen. Er kommt zum Schluß, daß in einem Land unterschiedlicher Glaubensbekenntnisse und Weltanschauungen das Laientum, aufgefaßt als nach eigener Gesetzmäßigkeit und Finalität wirksame Weltlichkeit, zum Bürgen für ein freies gesellschaftliches und somit auch freies religiöses Leben wird. Nach katholischer Auffassung sind weder ein konfessioneller Staat noch eine Staatsreligion (offizielle Kirche) mehr möglich. Das bedeutet, daß auch dort, wo der Katholizismus im sozio-kulturellen Sinne dominant wäre, der gesellschaftliche vom religiösen Bereich, die staatliche von der kirchlichen Zuständigkeit getrennt werden muß. Der Autor führt die wichtigsten christlichen Grundsätze an, von denen sich die katholische Kirche in ihrem Verhältnis zum Staat leiten läßt.